

FJELL OG VIDDE

Gløtt fra landmålerlivet

Erling Bjørstad

VIII. FINNMARKSVIDDA

Endeløs lå den med myr og mose og kvite rabber i skiftning mellom glisne bjørkebusker. Den bølget i myke linjer, som tegnet sig mot himmelen og knekket i lave brinker mot de store elver. Elven var sommerveien for fjellfolket. Som en hvit sølvstreng lå den der med den ene ende i havet og den anden i fine forgreninger oppe ved Finnlandsgrensen. Smekkre båter gikk nedover den med god fart i strømmen, og de samme båter ble staket oppover igjen i seigt slit. Åer og bekker snodde sig i tusen slyng mellom tjern og loner og samlet sig i storvatna, hvor det stod fiskebuer og noen rajer for nottørk ved stranda. Men sjelden så en folk der. Langt inne på fjellet tegnet noen stolper sig som glisne sprosser mot himmelen. Det var merkningen av vinterveien der raidene gikk benveies mellom fjellstuene. Det var bleike far etter den over myrene og tråkk ellers også etter folk som likte fjellet bedre enn elva. Ennu dypere inn lå der noen sprikende teltrajer og noen henslengte gryter og holker og tørre bjørkekvister omkring svarte gruer. Her lå reinbyen siste vinter; men om sommeren var folk og dyr dradd til beitene ved kysten og vilde ikke vende tilbake før med snøen. Men bumendene var blit igjen og lå høgsommers på engslått oppmed Storelva.

Med kløvhester var Olaf og jeg kommet over det værharde Bæskades ned til Kautokeinoelva ved Ladnatjavrrer. Her ble vi møtt av lapper og båter som skulde ta oss de 2 milene til kirkestedet. Stakingen var ny for os, så vi fulgte den med interesse helt til Storfossen. Her måtte vi trekke båtene over land og slet nokså mye før vi kom igang igjen. Fossen har 9 meters loddrett fall og er en imponerende knekk i den svære elva. Besst som vi så

lyst på fremtiden fikk høvdingen i Olafs båt se en and, som han omgående åpnet ild på med tilsiktet resultat. Liket drev raskt ut mot fossen og på tvers av all menneskelig fornuft lot lappene båten drive etter for å sikre sig den magre stek. Olaf har ofte berettet om de mange ganger han har skuet døden i øynene under Lofotfisket, men nu måtte han allerede se sig på den anden side, for han viftet vildt med armene og utstødte fæle lyder. Jeg blandet også min røst med hans. Lappen fisket opp fuglen en alen fra døden. Hadde staken glippet en eneste gang, hadde fossen slukt dem. Jeg funderte lenge på denne lek med døden for en ands skyld, og ble stående ved, at det iallfall var utilgivelig å offe Olaf også. Etterpå ble jeg alltid mistenksom når de foretok bevegelser, hvis begrundelse ikke lå klart i dagen.

Turen begynte etterhvert å bli nokså langtekkelig og kjedelig. Elveleiet hadde bratte brinker, og til begge sider var det tett bjørkeskog, så det var lite å dvele ved. Endelig ble jeg nokså overraskende satt iland på en odde, mens flåten og Olaf stevnet videre. Til å begynne med var jeg nokså desorienteret, men da solen skinnet og bakken var tørr og fin å gå på, var det ingen grunn til uro. Men forbindelsen med elva mistet jeg raskt da den så ut til å gjøre en svær bøyning. Etter å ha tuslet litt rundt i bjørkeskogen fant jeg en sti som så ut til å gå i den riktige retning. Etter en behagelig vandring kom jeg fram til en slags landsby, som imidlertid så helt utdødd ut. Jeg banket på nærmeste dør, men ble ikke oppmuntret til å stige videre. Jeg fortsatte allikevel og fant et gammelt ektepar i dyp slumner på en nokså utrivelig seng. Forsiktig listet jeg mig ut igjen og håbet på neste hus. Dette bød ikke anden avveksling enn at manden her vågnet og utstøtte noen underlige helt uforståelige lyder, da jeg inntrengende foreholdt ham min usikre stilling. Men heldigvis begynte nu visse anelser å demre for mig. Vi hadde startet ved middagstider og senere hadde jeg ikke viet tidens gang som sådan nogen oppmerksomhet. Nu oppdaget jeg at det var midnatt. Dette forklarte meget, men ikke alt. Jeg besluttet mig nu til å innta en avventende holdning på en myk gressbakke som innbød til denslags, og i lengere tid var jeg opp-tatt med å studere detaljer i bebyggelsen og i de landlige omgivelser. En time senere fant Olaf mig til felles lettelse. Han var blitt landsatt i en fjellstue en km lengere oppe og var omsider blitt tilstrekkelig urolig over mit fravær. Forklaringen på den separate behandling som var blitt mig tildelt, syntes å være at mine rorskarle sikkerlig var noen dovne eksemplarer som

vilde kvitte sig for alt rørlig gods før de tok fatt på de siste - nokså strie strykene nedenfor fjellstuen. Senere holdt jeg meg nær til båten, og vi kom lykkelig fram til Kautokeino.

Utenom kirken inntok prestegården og handelsstedet såvidt dominerende plasser i bybildet at de innbød til personlig besøk. Her begikk jeg en dumhet på grunn av mit ubekjentskap med de lokale forhold. Jeg gikk først til handelsmanden, som advarte meg mot å vise presten den samme oppmerksomhet, og derpå oppsøkte jeg sjelehyrden som i finere vendinger lot meg forstå at over den kjøpmands terskel burde jeg ikke trådt. Senere ble jeg mødt med kulde av begge to. Da det av forskjellige grunner vilde ha været en fordel å ha iallfall en hvit mands støtte, burde jeg altså gjort et riktig utvalg. På et såvidt innledende tidspunkt vilde det dog i alle tilfeller ha været vanskelig å vurdere, om jeg skulde bygge utvelgelsesprosessen på materielle eller åndelige behov.

Nei da var lappene enklere. De møtte opp i store flokker som var villige til å selge sin arbeidskraft for 10 kroner dagen på egen kost. I den nokså lrvete forsamling var det straks to som pekte sig ut. Den ene var høy og lys, den anden var mørk og liten, men spissneset var de begge to, og velledte og intelligente så de også ut til å være. Det var brødrene Adam og Isak Aiddejavrre fra fjellstuen av samme navn. De ble mine tro og skattede medarbeidere i flere år. Deres norske ordforråd var begrenset men tilstrekkelig til at vi kunde tale om enkle og aktuelle ting, og der oppstod aldrig misforståelser mellom oss. Vidde kunde de ut og inn.

Vi skulde begynne arbeidet inne i grensetraktene mot Finnland, og dit var det ennu 4 mil. Mine nyrehvervede medarbeidere mente det var gjørlig å krongle bagasjen fram i båt etter en av Storelvens mange tilløpsgrener, og muligheten lettet min sjæl. Når elva gikk i smale, dype loner eller videt sig ut til lange vann da ble ferden den rene jubel, men når den stryppet sig sammen i trange gjel eller gikk i stridt løp ned etter steinete far, da måtte vi bære utstyret over land og dra båten fra begge bredder ved hjelp av lange toug. Både den og vi slet nokså mye vondt da. Men da vi kunde slå leiren ved utløpsosen av Riednjajavrre var lykken fullkommen.

Vannet lå som en stor sølvflate foran os med fine plogformede rifter etter en andefamilie og vide ringer etter storfisk som vaket. Småvann blinket som dråper og hang ihop ved bekker og åer, som krocket sig mellom kratt

og tuer og ble til mørke bann gjennom myrene når en bare så svarttorven i faret. Mellom lyse, smekke bjørkebusker gikk der kvite rabber, hvor reinmosen lubbnet i solen og ble bløt og fjærende under foten. Men oppover fjellskråningene glisnet skogen og ble til vridde, værslitte kraker med hard og knuddrete bark. En dov tone i utløpselva blandet sig med suklet fra en liten bekk som krøp fram under torven og lullet en i søvn om kvelden endda sola stod høgt på himmelen.

Vi ble et lite samfund i det store øde. De enkelte medlemmer gled raskt inn i sine roller og ble harmoniske ledd i samfunnsmaskineriet. Vi arbeidet oss sammen og ble venner. Vannet ga av sin overflod, og vi ergret oss ikke når villgåsen var sky og vaktstom eller når endene flyktet for åretakene. Men rypeungene gikk tillidsfuldt mellom teltsnorene og moren nikket faktisk til oss da hun blank i øynene og rød i kammen litt nølende fulgte etter.

Men så kom myggen. Vi staket oppover en saml elv som kroket sig mellom bratte brinker med ris og bjørkekratt som nesten lukket himmelen over oss. Pludselig begynte krattet å flimre i grått og som en levende spon drysset myggen fra kvister og blad og ble til en sky som fyllte hele elfefaret. Det ble en lidelse over all måte.

Myggen er viddas forbandelse. Det er ikke den fysiske smerte som betyr noe. Nei, den grå skyen blir til et stålband som snører sig om hodet. Det prikker i hjernen med tusen nåler, og vanmaktens fortapende følelse siger inn over en. Det er en dump smerte, en lammelse av all individuell reisning. Jeg kom over det, Olaf derimot forble i lidelsen. Øynene grodde igjen, haken hang i symmetriske border og han ble sadistisk i sit hat. Han så individuelt på den grå masse og slet snabelen av de få han fikk tak i, og da var han nesten lykkelig. Vi gjemte speilet for ham og hjalp ham også på andre måter. Vi smurte oss med bekolje så tjæreemen stod ramm og vannrett etter os og vi ble ydmyke i vor takknemlighet for den minste bris. Men kaffen fikk en rar grå lett og ble mere nærende enn før. Vi fikk et evig problem å tale om, men livet hadde fått et grått stenk.

Finskereinen hadde vanskelig for å holde internasjonale avtaler og snek sig ofte over grensen for å beite på ulovlige marker. Lensmanden i Kautokeino hadde gitt os fritt spil med den, men jeg hadde liten lyst til å så hatets og hevners sed sålenge eierne var så nære naboer. Men ferskt kjøtt hadde vi lyst på. En dag la forholdene sig tilrette for en smidig løsning. En

velvoksen kalv la sin elsk på Adam, og holdt sig i hælene på ham hele dagen. Mot kvelden begynte vi å kombinere fenomenet med vor kjøttthunger og syntes at saken måtte være grei å ordne når vi først hadde kalven i leiren. Der hadde vi nemlig vort våpendepot. Dette visste kalven intet om og forble tro i sin kjærlighet. Imidlertid kunde vi ikke nå leiren uten å bruke båt, da et endeløst vann lå i mellom. Dette så ut til å ville kullkaste vore fint uttenkte planer, da vi ikke var optimistiske nokk til å tro at vor unge venn med villighet også vilde stige over rælingen. Da vi nærmet os det kritiske punkt så jeg imidlertid at Isak hadde funnet løsningen. Han løsnet sin lange jaktkniv og snek sig lydløst inn på kalven bakfra. Lynsnart skjød hans høyre hånd fram og grep den ene bakfoten. Men like lynsnart og med en kraft som vilde ha vakt bifall på hvilkensomhelst boksearena langet kalven ut en rett bakfots venstre, som landet der den skulde. Isak gikk ned for full telling, og vi brukte både vann og overtalelse for å få ham på bena igjen.

Men i kalvens sjæl var der sådd misstro, og den fjernet sig med elegante bevegelser.

Vi måtte forlate elven og oppgi båten som forbindelsesledd med vor basis. Det var Adam som mente at den burde erstattes med oxen. Det var Kautokeinos skrekk han mente, for den het bare oxen. Den var kollete, men så stor og sterk at lappekjerringene skrek bare de så den. Forspent en firehjuls vogn ble den innført i leiren av sit nye forsyn og gled straks inn i sin nye oppgave. I halvanden måned tjente den os tro og ble leirens populæreste medlem. Den hadde aldrig et lune og aldrig en ond tanke, den la villig sin tyngsel i skjekene, og da knekket alt som la sig iveien for den. Vognen ble en tank som intet kunde stoppe, og vi lavet far over vidda som ingen hadde sett maken til. Vi ble en gåte for kirkestedet og ble tatt med i deres bønner. Vi tjorte den om dagen på gode beiter og om natten slog vi den fast i en solid bjerk i leirens umiddelbare nærhet. Dette holdt på å bli dens bane. Vi lå i ubetyggende avstand fra gården Galanito, hvor oxen hadde en kollega, som var like stor og sterk og dertil var utstyret med horn. Denne var en natt gått løs på vor forankrede ven, som i sin hjelpeløshet snart ble kastet overende. Vi hørte dens dødsskrik, og kom styrtende til fra alle kanter i sterkt reduserte antrekk. Man blir så rar og liten når en skal gå løs på to store okser med bare nevene og uten sko på bena. Vi skrek og så truende ut, men vilde allikevel ikke ha reddet vor ven, hvis Olaf ikke var

snublet i en sten som var lett nokk til å løftes og tung nokk til å] slå inn en okseskalle. De døde ikke nogen av dem, men overfallsdyret så nokså fortumlet ut, da livsåndene begynte å vågne igjen. Vor egen felle ble oss ennu dyrebarere enn før. Vi døpte den Oppstandelsen og den fortsatte å tjene os med ydmyk taknemmelighet.

Vi la nye vidder bak os, og dagene var så varme at luften dirret mellom bjørkebladene og vardene ble utydelige i disen. Vi leste i avisene at Kautokeino hadde rekordvarme i Europa.

I garnene hadde fangsten hittil været en uinteressant blanding av sik, abbor og gjedde. Alle arter hadde sine tilhængere, men utløste aldrig nogen stor stemning. Nu begynte imidlertid vassdraget å gå andre veien, og de første smågrene innledet fullbyrdelsen av et stille håp: fisken ble rød i kjøttet, og fiskestangen fikk en mening.

Olaf hadde hele tiden hat en inngrodd forakt for min fiskestang, og hans yndlingsuttrykk var at ”Dette sprøtte har jeg inga tru på.” Garnene hadde derimot hans ubetingete tillid. Etter hvert som han nu oppdaget at stangen ble like fruktbringende som garnene, ble hans mine mere og mere betenkelig, enda det foraktelige i blikket på langt nær var forsvunnet. Jeg trodde derfor ikke mine egne øyne, da jeg grytidlig morgen ved å titte ut av teltdøren fikk se Olaf kavende og baksende med en stor ørret på kroken. Inn sveivet han på snellen, og hvinende bar det ut igjen. Men så husket han nok sine gamle kunster fra juksefisket på Lofothavet, hev stangen, grep snøret med begge hender og begynte besindig å hale inn. Snart stod han med det avslitte snøret i hånden.

Da han snudde sig og fikk se mig som tilskuer kom det med innett og potenseret forakt: ”Nei, detta sprøttet har jeg inga tru på.”

Fjellgåsen som vi daglig hadde sett i var flukt ble pludselig borte. Den var blit vingsår og stakk sig vekk i de mest bortgjemte småvann eller trykket så hårdt, at den aldrig røbet sig. Vi ble undervist i finessene ved å løpe den opp og gledet oss til en forandring i kostholdet, men den var og ble borte, og stemningen matnet etterhvert. Men pludselig og uforståelig hiver Adam og Isak en dag pakningen og jager avsted under høye rop: Cuonje, cuonje. (gås, gås.) Det varte ikke lenge før også jeg var i upåklagelig fart, og pludselig ble mine øyne opplatte. Det myldret av vingesår gås, som til tross for de fjærfelte vinger satte op en rasende fart. De kringlet og krocket

i brå svinger og like ofte snublet jeg i røtter og egne ben. Det var langt fra gås til stek skjønnte jeg. Jeg hadde hverken pust eller knær igjen, da jeg omsider fikk gitt en forsinket stakkar et fellende slag over nakken.

Jeg finner de to fullbevandrede ved bredden av et lite vann. Stolt slenger jeg min første gås på bakken. Som en pil er den på benene med retning mot vannet. Like snar er jeg etter og når den akkurat som den passerer skrenten, men farten var for stor, og jeg går pladask i vannet sammen med gåsen. Det var brådypt, men vi ble da reddet begge to.

Myrene hadde først rødmet og siden gulnet av multer. Myggen var borte, og den blodtørstige og kroppsharde storknotten slo ikke lengere som regn mot telttaket om morgenen. Den var avløst av småknotten, men den var så liten og fjærlett at den nærmest føltes som dun på hånden.

Bjerken fikk flekker på bladene og fjellene skygger mot kvellen. Gåsen begynte å dra sig sammen i flokker, og rypa ble sky og lettet på langt hold. Den stolte ikke lengere på sine gamle venner. Det ble mørkt om kvellene, og vi flekket bjerkenever og tendte bål å varme oss ved. Men da myrene brast under foten med tørr gnisning som om vi trådte i knust glass og kallskodden ikke lengere vilde vike for solen, da ble ”Oppstandelsen” spendt for vogna for siste gang.

Båtturen til Ladnatjavrrer gikk raskt. Vi hadde inntrykket av å stå stille i strykene, når båten skalv i fossebruset, men følelsen var ekte når medvinnene fyllte de små brune seilene på vannene og årer og staker kunde legges inn.

I Ladnatjavrrer ventet kløvkarene os. Da jeg mot kvellen pakket om sakkene mine fant jeg en flaske apotekersprit, som uåpnet hadde fulgt mig hele sommeren. I taknemlighet for gode tjenester forærte jeg den til lappene og mente jeg hadde gjort en uselvisk og velsigneserik gjerning.

Ut på natten ble det så mye bråk, at jeg skjønnte at en bileggende hånd var nødvendig. Jeg fant mine farvede venner i en ekstatisk beruselse, og da Adam fikk se mig svang han kniven og skrek: ”Damta norska.” Jeg la mig igjen mange illusjoner fattigere, for jeg hadde trodd han vilde gått i døden for mig.